

בין המצרים: מסעות העם והאדם

הימים שבין שבעה עשר לתמוז לתשעה באב ידועים כימי 'בין המצרים', על שם הכתוב במגילת איכה (א, ב-ה): "כָּל רֵעִיָּה בָּגְדוּ בָּהּ הָיוּ לָהּ לְאִיבִים. גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֲנִי... לֹא מָצְאָה מְנוּחַ, כָּל רִדְפֶיהָ הִשְׁיגוּהָ בֵּין הַמְצָרִים". אחת הפרשיות הנקראות בשבתות בין המצרים היא פרשת מסעי. הפרשה מתחילה בתיאור "יבש" של 42 המסעות של בני ישראל במדבר, ממצרים ועד ליריחו: "וַיִּסְעוּ מֵרַעְמֶסֶס... וַיַּחֲנוּ בְּסֹכֶת. וַיִּסְעוּ מִסֹּכֶת וַיַּחֲנוּ בְּאֶתְם... וַיִּסְעוּ מִהָרִי הָעֵבְרִים - - וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרַחוֹ".

דור דור ומפרשיו. המפרשים המדעיים בני זמננו קוראים את פרשת המסעות בהקשרים היסטוריים שונים. כאן נביא קריאות אחרות, של קוראים שקפצו על פני ההיסטוריה והגיאוגרפיה וקראו את הפרשה בפרשנות קיומית. או אז ניווכח שאכן, אווירה של בין המצרים שורה על פרשה זו.

עם תקווה בגיהינום

הראשונה היא קריאתו של ר' אברהם בן יעקב סבע, מרבני קשטיליא, שעם גירוש ספרד מצא מקלט בפורטוגל, והתיישב ב-Guimarayes לא רחוק מהעיר פורטו. אלא שעד מהרה הפך המקלט לגיהינום. ב-1496 בעקבות נישואיו לאיסבל מספרד, ציווה המלך מנואל על גירוש יהודי פורטוגל. מנואל הבין את הנזק הכלכלי הכרוך בכך, ונקט בתחבולות שטניות שונות כדי למנוע את יציאת היהודים בפורטוגל ולנצרים בעל כורחם. הוא הטביל בכוח את כל הקטינים, וכלא אותם כדי למנוע את עזיבת הוריהם. ביניהם היו גם בני ר' אברהם. בצוו אחר, הכריח המלך את המתעתדים להגר להתאסף בבירה ליסבון. התאספו אכן, כעשרים אלף יהודים, אך הם הוטבלו בעל כורחם, ונאסר להם להגר. בין הבאים לליסבון היה גם ר' אברהם סבע. ילדיו וספרייתו נלקחו ממנו לפני בואו. מכל רכושו הביא בהיחבא רק את כתביו, כדי להצילם. דבר דומה יקרה 500 שנה מאוחר יותר עם ויקטור פרנקל, הפסיכולוג היהודי הגדול, המביא אתו לאושוויץ בהיחבא, כתב יד של חיבורו. כשהוא מתייעץ על כך עם אסיר אחר, עונה לו זה במילה גסה, הבאה לתאר את האבסורד שבמאוייו. מעין זה קורה לר' אברהם. כמה מיהודי ליסבון קידמו את פניו, והסבירו לו שאם ימצאו בידיו כתבים עבריים יוצא להורג. בדלית ברירה הוא מטמין את ספריו מתחת לעץ זית שהפך עבורו ל'אלון בכות', כי שמה קבר את שרידי מחמדיו שנשארו לפליטה מכל אשר לו. אך בכך לא תמה מסכת ייסוריו. יחד עם כמה מחכמי ליסבון, נכלא ר' אברהם במשך ששה חודשים, עד שהצליח להימלט ולהגיע לפס

שבמרוקו. כנראה שלפחות גם אחד מבניו הצליח לחזור ליהדות. בצפון אפריקה שיחזר ר' אברהם כמה מספריו האבודים. אחד מהם הוא 'צרור המור' - פירושו לתורה.

את פרשת מסעי תופס רבי אברהם כייצוג הנדודים וההגליות העתידות להתרחש בהיסטוריה היהודית: "נכתבו בכאן אלו המסעות בשם ה', להשרישנו שורש וביטחון גדול בגאולה העתידה, ובעניין הצרות העוברות עלינו, ולחזק ידים רפות. לפי שה' צופה ומביט עד סוף כל הדורות וראה הגלויות שיעברו עלינו, ובפרט הגלות הרביעי החזק (גלות אדום - הנצרות), וכתב אלו המסעות להבטיחנו ביטחון גדול וחזק, כי אף על פי שנעבור צרות רבות ורעות, ה' יחיינו ויוציאנו מגלותנו". המסעות מתארים את גירושי ותלאותיו הוא: "וזה להבטיחנו כי כן יעשה ה' בגאולה העתידה. שאף על פי שנהיה נעים ונדים מהר לגבעה וממלכות למלכות ומגירוש לגירוש, מארץ ישראל לחוצה לארץ, ומצרפת לספרד, ומספרד למלכות ישמעאל... כי בעוונותינו גלות ירושלים אשר בספרד כבר נתגרשו כולם ולא נשאר איש בכל המלכויות, זולתי הנשארים אשר נשארו מן השבי ומן המלקוח, ומן הדבר והרעב, נסים ופלאים מחרב אדום למלכות פרס ולמלכות ישמעאל... עד שנתקיים בנו בעוונותינו "וְנִשְׁאַרְתֶּם מִתֵּי מִסְפָּר" תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב, ואנו בטוחים בה' שיוציאנו מגלותנו ומדלותנו, כמו שהוציא לאבותינו ממצרים, אף על פי שלא נהיה ראויים וכל זה מצד רחמיו".

כעדותו של וויקטור פרנקל בתנאים השטניים שבאשוויץ, החזיקו מעמד אותם האנשים שהייתה להם משמעות בחייהם. המשמעות היא ה"מצרד" האנושי הראשוני והחיוני ביותר, מעבר לאוכל, למיניות, לעושר, לכבוד ולהצלחה. המאבד את משמעות חייו גוזר לפעמים בכך, דין מוות על עצמו. בחזון המשיחי ובייעוד להעביר את תורתו לדורות הבאים שמר ר' אברהם על משמעות חייו למרות שדרכי המסעות עברו בגיהנום.

הספר הבלתי חתום

לפי ר' אברהם פרשת המסעות נכתבה על פי ה', כדי לבטא את צערו של הקב"ה שרצה "להצטער בצרתם" של הסובלים. גם היום כותב הקב"ה בספר שמימי את מסעות בני ישראל. הנביא מלאכי ראה זאת בנבואותיו (ג, טז): "וַיִּקְשֶׁב ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זְכָרוֹן לְפָנָיו, לְיִרְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׂמוֹ". ור' אברהם מוסיף: "ואם כן כשיבוא אותו עת הרמוז בדברי הנביאים באחרית הימים, ויקשב ה' וישמע התלאות ומהסעות והמאורעות הכתובים בספר זכרון לפניו, מיום אשר גלינו מארצנו עד היום הזה, שהוא קרוב מאלף חמש מאות שנה, יעלו המסעות לאין מספר... ויזכור תלאותינו ומהומותינו". כגודל הסבל כן יהיה גודל הגאולה: "וכמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו לפי רוב הצרות והתלאות ורוב המסעות".

מושג הספר שבשמים שעדיין לא נחתם, מהדהד בהגות החסידית. בפירושו החסידי 'שם משמואל', מזכיר ר' שמואל בורנשטיין, משושלת סוכצ'וב, את 'צרור המור' לרבי אברהם

סבע, ומוסיף את דברי סבו הרבי מקוצק: "כי מאורעות הגלות נכתבים בשמים ולעתיד יהיה נעשה מזה ספר". שמעתי מדברי חסידים, שאף לפני הרבי מקוצק, אמר דבר דומה אחד מהמיוחדים שבין גדולי החסידות, ר' מנחם מנדל מרימונוב: "בספר שבשמים כתוב ויסעו מפריסטיק ויחנו ברימונוב", שתי העיירות החשובות בחייו. ומי שסיפר זאת הוסיף, "באחרית הימים ייקרא כתוב זה באותו ניגון בו אנו קוראים היום את פרשת המסעות מספר התורה".

החיים כמסע

אולם, המסעות הקולקטיביים הם רק מימד אחד של המציאות. החסידות לימדה אותנו שפרשת 'מסעי' רומזת על המימד הנוסף, האינדיבידואלי, על מסכת חייו של כל אדם. ר' משה אפרים, נכדו של רבי ישראל הבעל-שם-טוב, כותב בספרו 'דגל מחנה אפרים': "אך דע ששמעתי בשם אדוני אבי זקני (הבעל שם טוב)... 'כי כל המסעות... הם אצל כל אדם מיום, היוולדו עד שובו אל עולמו'... כי מיום הלידה והוצאתו מרחם אמו... נוסע ממסע למסע עד בואו לארץ החיים העליונה". החיים הם בעצם שורת מסעות ולדאבוננו, לפעמים גם נדודים וגלויות, לא רק גיאוגרפיים, אלא גם פסיכולוגיים וקיומיים. לפעמים מרגישים אנו כישראל במסע הראשון בו יוצאים אנו "בְּיַד רָמָה לְעֵינֵי כָּל מְצַרִּים", ולפעמים כמו במסע השלישי בו נאמר עלינו "בְּבָכִים הֵם בְּאֶרֶץ, סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר". ועתה שומעים אנו שוב את דברי הי"ש משמואל': "שזהו עניין סיפור פרשת המסעות, שלא ללמד על עצמו לבד יצא אלא גם על העתיד... שלא יפול לבם עליהם באורך וצער הגלות... ולא ירבצו תחת משאם". מסעות היהודי באים ללמד אותנו על גורל האנושות. פרשתנו קוראת לנו, להביא קצת מהתקווה המשיחית של ר' אברהם סבע לעולמנו הפרטי, שתוציא אותנו מ'בין המצרים' הקיומי אל ירושלים הבנויה שבתוכנו.